

PREDLOŽKOVO-MENNÉ SLOVNÉ SPOJENIA AKO STAVEBNÉ PRVKY KOMUNIKÁCIE Z DIDAKTICKÉHO HĽADISKA

Jana Tabačeková

Filozofická fakulta, Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave

TABAČEKOVÁ, Jana: Didactic function of preposition-noun combinations as building blocks of communication. *Philologia*, vol. XXX n° 2 (2020): 227–234.

Abstrakt: Cieľom tohto príspevku je predstaviť a priblížiť binárne nemecké slovné spojenia predložkovo-menného charakteru ako pragmatické *chunks*, predovšetkým však ukázať relevantnosť určenia ich aspektov použitia (tzv. *Gebrauchsaspekte*). Tieto zohrávajú dôležitú funkciu pri identifikácii typických komunikatívnych situácií, v ktorých predložkovo-menné slovné spojenia vystupujú, čo je veľkým prínosom z pohľadu ich efektívneho, didakticky-orientovaného opisu. Opodstatnenosť určenia aspektov použitia sa naplno prejavuje aj pri hľadaní adekvátneho interlingválneho ekvivalentu, ktorý determinujú ustálené kontexty použitia typické pre skúmanú lexikálnu jednotku.

Kľúčové slová: predložkovo-menné slovné spojenia, aspekty použitia, chunks, kontext

Abstract: The aim of this paper is the introduction and closer observation of the binary lexical units with the character of preposition + noun combinations as pragmatic chunks in German. It is, however, mainly the relevance of determining their so-called aspects of usage (*Gebrauchsaspekte*) that is in the centre of our attention. The aspects of usage play a vital role in the identification of the typical communicative situations, in which the preposition + noun combinations occur. This fact contributes largely to their effective, didactic-oriented depiction. The legitimacy of determining the aspects of usage is fully demonstrated during the search for an adequate interlingual equivalent, which is determined by the fixed contexts of usage typical for the analysed lexical unit.

Keywords: preposition + noun combinations, aspects of usage, chunks, context

1 PREDLOŽKOVO-MENNÉ SLOVNÉ SPOJENIA

Predložkovo-menné slovné spojenia sa v rámci projektu VEGA¹ definujú ako ustálené jazykové jednotky podľa vzoru PRÄPOSITION + NOMEN², resp. PREDLOŽKA + PODSTATNÉ MENO (napr. *mit Genugtuung, auf Anhieb, nach Belieben*). Tento model vychádza z výskumu medzinárodného projektu PREPCON³, ktorého hlavným cieľom je (veľmi zjednodušene) kvantitatívna, kvalitatívna a ko- aj kontextuálna analýza tejto špecifickej jazykovej kombinácie. Východisková schéma cielene nezahŕňa jednotky s interným obsadením pozície medzi PRÄPOSITION a NOMEN, resp. zahŕňa len petrifikovanú fúziu predložky a člena (napr. *im Handumdrehen, am Anfang*). P. Ďurčo (2018a, 30–31) uvádza aj príklady frazeologických predložkovo-menných spojení s predložkou DURCH (napr. *durch die Bank, durch die Blumen etwas sagen, durch einen Federstrich*) alebo s predložkou FÜR (*für einen Pappenstiel, für ein Butterbrot, für die Katz* etc.), ktoré majú lexikalizovanú internú pozíciu člena, ale v rámci projektu PREPCON nie sú v tejto etape výskumu priamo jeho súčasťou. Okrem jednotnej binárnej povahy majú skúmané predložkovo-menné spojenia (PMS) spoločnú vlastnosť lexikálnej autonómnosti, ktorá z nich robí mimoriadne zaujímavé jazykové prostriedky z pragmatického, didaktického, kontrastívneho a v neposlednom rade i lexikografického hľadiska. Konfrontačná perspektíva umožňuje orientovať výskum aj na slovenčinu, kde predložkovo-menné slovné spojenia prichádzajú na scénu v prvom kroku ako potenciálne prototypické ekvivalenty pre nemecké predložkovo-menné konštrukty (v prípade východiskovej pozície nemčina → slovenčina: *über Nacht – cez noc*⁴, *in Kürze – v krátkosti, nach Belieben – podľa ľubovôle* etc.). Ako nemenej zaujímavá sa však javí aj reverzná perspektíva, predovšetkým analýza kontrastívneho a lexikografického spracovania predložkovo-menných jednotiek zo slovenčiny do nemčiny.

¹ Projekt VEGA 1/0352/20 *Konfrontačný výskum lexikalizácie konštrukčných modelov v nemčine a v slovenčine* pod vedením prof. Ďurča.

² V rámci projektu sa pre označenie tejto schémy v nemčine používa spravidla akronym PNs (Präposition-Nomen-Verbindungen), resp. PWVs (Präpositionale Wortverbindungen), v slovenčine PMS.

³ PREPCON-Präposition-Nomen-Verbindungen im Kontext: <http://uwv.ids-mannheim.de/prepcon/>

⁴ Slovenské ekvivalenty pre nemecké PMS sú tzv. prototypické ekvivalenty, t. j. vyjadrujú základný význam predložkovo-mennej konštrukcie. Sú teda ekvivalentnými na systémovej úrovni, nemusia však byť adekvátnymi pri použití v konkrétnych kontextoch, resp. aspektoch použitia. Pre účely tohto článku, ktorý nie je primárne zameraný na germanistické publikum, uvádzame základný „slovníkový“ ekvivalent.

1.1 Predložkovo-menné spojenia ako komunikatívne *chunks*

Vlastnosti predložkovo-menných spojení, ako je ich kognitívna ukotvenosť, idiomatickosť, schopnosť okamžitej aktivácie z mentálneho lexikónu, holistický význam, ich vysoká miera lexikalizácie, ako aj frekvencia ich výskytu⁵, ich predurčujú na zaradenie do kategórie tzv. *chunkov* (pre prehľadnú informáciu k tomuto fenoménu pragmatiky pozri aj Tomášková 2019, 166–167).

Zameranie lingvistického výskumu na tieto konvenčné jazykové kombinácie (ktoré možno označiť ako *chunks*, *clusters*, *sequences*, *lexical sets* etc.) je opodstatnené, a to vzhľadom na fakt, že sú všadeprítomné, ako uvádza S. Thornbury vo svojej štúdií *Learning Language in Chunks* (2019, 6). Thornbury/autor (ibid.) poukazuje pritom aj na odhady, ktoré predpokladajú, že „takmer 60 % hovoreného jazyka (o niečo menej písaného) je do určitej miery preddefinovaných“ (tzv. *formulaic language*). Toto tvrdenie podporuje aj M. Swan (2017, 1), podľa ktorého jazyky inklinujú k predformulovaným sekvenciám (*formulaic sequences*) takpovediac vo všetkých opakujúcich sa komunikatívnych situáciách. Čo však na prvý pohľad vyzerá jednoducho, podľa Swana paradoxne jednoduchým vôbec nemusí byť. Ak totiž takýto jazykový prefabrikát nepoznáme ako celok, tak ho celkom určite nebudeme môcť vytvoriť ad hoc, a teda ani použiť v situácii, v ktorej by jeho použitie bolo vhodné. Ako príklad uvádza Swan komunikatívnu formulu *Can I look round?*, ktorá je v kontexte nakupovania v angličtine typickejšou ako gramaticky správne, ale pragmaticky nezaužívané zoskupenie slov *May I see what you have?* (ibid.).

1.2 Problematické miesta

Od vyššie uvedenej ilustračnej ukážky, týkajúcej sa komunikatívneho *chunku* pre potreby autentického jazykového prejavu v konkrétnej rekurentnej situácii, prechádzame k ďalším situáciám, ktoré ešte viac zdôrazňujú potrebu lexikálneho prístupu pri vyučovaní cudzieho jazyka (pozri Lewis, M.: *The Lexical Approach*, 1997). Lewis (1997, 34–35) vo svojom diele predstavuje didaktické axiómy, ktoré mali, resp. majú zmeniť pohľad na tradičné vyučovanie. Okrem iného dáva do popredia lexiku, resp. lexikálne jednotky, jazykové šablóny, rozdeľovanie jazykového materiálu na didaktické celky (*pedagogical chunking*) a pre výučbu nevyhnutný „co-text“ (Lewis 1997, 34). Okrem pozdvihnutia povedomia o týchto stavebných blokoch jazyka si v ďalšom kroku našu pozor-

⁵ Pozri aj <http://uwv.ids-mannheim.de/prepcon/index.html>.

nosť zaslúži aj identifikácia adekvátneho kontextu, v ktorom sa daný ustálený celok bežne používa, teda zistenie toho, „aké chunky [majú] aký účel“ (porov. Swan 2017, 3).

Ako Hein et al. (2018) ilustrujú na príklade predložkovo-menného spojenia *auf Anhieb*, informácia o základnom význame tohto PMS (*sofort* : *okamžite*) ešte používateľovi jazyka, ktorý nie je rodeným hovoriacim, nezaručuje, že toto spojenie aj adekvátne použije. Ak ho totiž použije vo vete **Komme bitte auf Anhieb zu mir* s úmyslom vyjadriť *Okamžite príď ku mne*, tak „netrafil“ správny kontext pre použitie pragmatického *chunku auf Anhieb* (Hein et al. 2018, 308), resp. nepoužil správne temporálne adverbium, ktoré malo byť z pohľadu autenticity v takomto kontexte použité. Z toho vyplýva, že pri použití ustálených celkov musíme rešpektovať ich typické kontexty a domény použitia, resp. ich v jazykovom prejave automaticky nezamieňať za monolexémy, s ktorými môžu vykazovať známky sémantického prekrytia (napr. *auf Anhieb* – *sofort, im Handumdrehen* – *gleich, sofort, nach Belieben* – *willkürlich, eigenwillig* etc.).

Ďalším problematickým miestom, tentokrát z kontrastívneho pohľadu, je rutinné siahanie po lexikografických ekvivalentoch, ktoré reflektujú základný význam (tzv. *Kernbedeutung*), ale bližšie nešpecifikujú, prečo sa napr. PMS *auf Anhieb* nedá vždy použiť v rovnakom kontexte ako temporálne adverbium *sofort* (*okamžite*). Táto informácia sa stáva zásadnou, ak chceme svoj jazykový prejav v cudzom jazyku posunúť na vyšší stupeň a priblížiť sa prejavu rodených hovoriacich. V istom zmysle ich intuitívna schopnosť doplniť správne slovo podľa kontextu vyказuje paralely s technológiou prediktívneho písania, ktorou disponujú napríklad online vyhľadávače, mobilné zariadenia, softvéry na spracovanie textov⁶ (v nadväznosti na intuíciu rodeného hovoriaceho je zaujímavý názov tejto technológie vo francúzštine: *saisie intuitive*). Aj po prvýkrát zadaný výraz *a la recherche* (*hľadanie*) je vo vyhľadávači Google pomocou tejto technologicky simulovanej „intúcie“ automaticky doplnený tak, aby reflektoval najfrekvencovanejšie, najvyhľadavanejšie, najlexikalizovanejšie pokračovanie prepojené so zadanou sekvenciou. To, čo predikcia vo francúzštine doplní ako najslávnejšie dielo M. Prousta *A la recherche du temps perdu*, v slovenčine po zadaní slova *hľadanie* nedoplní s rovnakým výsledkom, pretože výsledky nemajú so spomínanou epopejou nič spoločné (*hľadanie stratených svetov/červeného draka/zmyslu života* etc.). Je teda jasné, že typické slovné spojenia sú v konkrétnom jazyku jedinečné, čo predstavuje veľkú výzvu aj v rámci ich didaktického spracovania.

⁶ <https://whatis.techtarget.com/definition/predictive-text>

Na to, že typické slovné spojenia, teda aj PMS, predstavujú niekedy priam neprekonateľnú prekážku v procese učenia sa i vyučovania cudzieho jazyka, poukazuje vo svojom článku španielska germanistka N. Iglesias Iglesias (2019). Tieto konštrukcie totiž vznikajú podľa iných princípov, aké fungujú v materinskom jazyku, čo autorka demonštruje na nemecko-španielskych PMS. Zároveň predkladá návrhy na didaktizáciu tohto jazykového fenoménu využitím už spomínanej online platformy PREPCON. Zameriava sa pritom na aplikáciu metód korpusovej lingvistiky, pomocou ktorých sa dá overiť, vyhľadať, resp. identifikovať typické použitie predložkovo-menných spojení. Kontaktom s autentickými dátami sa študenti dostávajú k zisteniam o skutočnom použití PMS v jazykovom prejave, čím sa zvyšuje aj ich jazyková intuícia pre vyučovaný cudzí jazyk.

2 PROJEKT PREPCON KONTRASTIV A ASPEKTY POUŽITIA (*GEBRAUCHSAPEKTE*)

Práve na takúto potrebu sprostredkovať idiosynkratickosť jazyka, a teda aj informácie o autentickom výskyte a následne o adekvátnom použití komunikatívnych *chunkov*, reaguje projekt PREPCON (v module PREPCON kontrastiv⁷) identifikáciou tzv. aspektov použitia (*Gebrauchsaspekte*). Databáza PREPCON a metódy spracovania kontextuálnych a pragmatických špecifik použitia predložkovo-menných slovných spojení sú zamerané predovšetkým na študentov nemčiny s úrovňou B1 – C2, učiteľov nemčiny, prekladateľov a profesionálnych tvorcov textov.⁸ Odhliadnuc od faktu, že tento zdroj má potenciál stať sa dôležitým didaktickým a odborným konzultačným nástrojom, ďalšou nepopierateľnou devízou je jeho možná aplikácia aj na iné ustálené kombinácie (t. j. nielen na aktuálne skúmané predložkovo-menné konštrukcie) a rovnako aj na rozličné jazyky. Kľúčovou etapou sa stáva korpusová extrakcia a následná analýza rekurentných kontextov, v ktorých sa skúmaná sémantická jednotka vyskytuje, po nej nasleduje komprimovanie typických znakov jednotlivých kontextov do spomínaných aspektov použitia (*Gebrauchsaspekte*). Tieto plnia podľa Hein et al. (2018, 309–311) podstatnú úlohu. Môže ísť o najrozmanitejšie aspekty komunikácie:

⁷ <http://uwv.ids-mannheim.de/prepcon/modul3/index.html>

⁸ <http://uwv.ids-mannheim.de/prepcon/index.html>

- Môžu sa týkať **časovej referencie**, dĺžky trvania deja, ktorá je pre konkrétny aspekt použitia typická. Pri PMS *über Nacht* (*cez noc*) sme pri jednom z aspektov použitia determinovali trvanie (*durativ*). Typickými verbálnymi satelitmi boli slovesá ako *ablagern lassen* (*nechať odležať*)/*einweichen* (*namočiť*)/*marinieren lassen* (*nechať marinovať*)/*quellen* (*napučať*)/*ziehen lassen* (*lúhovať*)/*bleiben* (*ostať*). Naopak, pre iný aspekt použitia bol charakteristický jednorazový dej (*punktuell*) s verbálnymi satelitmi ako *runterfallen* (*spadnúť*)/*austrinken* (*vypiť*)/*aufblühen* (*rozkvitnúť*).⁹
- Môžu sa týkať **komunikatívneho zámeru**, napr. nemožnosti uskutočnenia určitého aktu, deja, akcie na prvý pokus, resp. na prvý raz; v nemčine *nicht auf Anhieb*: napr. *nicht auf Anhieb funktionieren* (*nefungovať na prvý pokus*)/*klappen* (*neklapnúť*)/*gehen* (*neísť*)/*gelingen* (*nepodariť sa*)/*schaffen* (*nezvládnuť*).
- Upozorňujú na **konotácie**, napr. pozitívne, keď sa nám niekto javí už od prvého momentu, na prvý pohľad, okamžite sympatický, resp. keď od začiatku funguje „chémiá“, ako pri PMS *auf Anhieb*; napr. *sich auf Anhieb verstehen* (*od začiatku si rozumieť*)/*jmdm auf Anhieb sympathisch sein* (*byť niekomu na prvý pohľad sympatický*)/*auf Anhieb bei jmdm. gut ankommen* (*mať u niekoho od prvej chvíle úspech*).
- Odhaľujú **typické domény použitia**, ako je pri PMS *im Handumdrehen* (*obratom ruky*) oblasť gastronómie, obzvlášť receptov a návodov na prípravu jedla: *Köstlichkeiten* (*lahôdky*)/*ein schnelles Gericht* (*rýchle jedlo*)/*Genuss* (*pôžitok*)/*einen köstlichen Salat* (*lahodný šalát*) *im Handumdehen zaubern* (*vyčarovať*).

Podľa P. Ďurča (2018b, 293–294) sa rovnaký aspekt použitia (varenie/gastronómia) na základe korpusovej analýzy ukazuje aj pri nemeckej PMS *nach Belieben* (*podľa ľubovôle*), s typickými verbálnymi satelitmi ako napr. *würzen* (*koreniť*)/*pfeffern* (*koreniť*)/*garnieren* (*obložiť*)/*variieren* (*variovať*)/*abschmecken* (*dochutiť*)/*verzieren* (*ozdobiť*) etc. V tomto prípade sa však z identifikovaného aspektu použitia (teda „do očí bijúci“ výskyt PMS *nach Belieben* v receptoch) stáva cenný nástroj pri určovaní vhodného náprotivku v porovnávanom jazyku. Dôvod, prečo nie je možné v označenom kontexte použiť prototypický ekvivalent, je nekompatibilita typických prvkov konkrétneho aspektu použitia v nemčine (napr. niektorých slovies) s predložkovo-menným ekvivalentom v slovenčine, ako to uvádza P. Ďurčo (ibid.) na rekurentných verbálnych príkladoch. Slovesá ako *würzen* (*koreniť*), *pfeffern* (*koreniť*), *dazugeben* (*pridať*),

⁹ K ďalším príkladom pozri Tabačková (2019).

zuckern (osladit', ocukrovať), *salzen* (solit') etc. si vyžadujú ekvivalent, ktorý dáva dôraz na osobnú preferenciu týkajúcu sa chuti – ako vhodným ekvivalen-
tom sa v rovnakom kontextuálnom prostredí v slovenčine javí predložkovomenná konštrukcia *podľa chuti* a nie prototypický ekvivalent *podľa ľubovôle*.
„Špecifiká použitia kontrastovaných PMS, ktoré sú dané ich okolím, majú rozhodujúci vplyv na určenie ekvivalentu.“ (Ďurčo 2018b, 291)

ZÁVER

Aspekty použitia zodpovedajú tomu, čo Lewis označuje ako „kontext a skúsenosť reálneho sveta“ (Lewis 1997, 14). Tieto sa podieľajú na identifikácii *hodnoty* (*value = contextualized meaning*) jazykovej jednotky, ktorá je odlišná od *významu* (*significance = de-contextualized meaning*) (ibid.). U. Eco vo svojom diele *Quasi dasselbe mit anderen Worten*, v ktorom analyzuje umenie prekladu, rovnako upozorňuje na to, ako veľmi vplýva kontext na výber vhodného interlingválneho kandidáta (Eco 2014, 34). Vo svojej štúdií s návrhmi didaktických prístupov k nácviku PMS N. Iglesias Iglesias (2019, 86) upozorňuje okrem kontextu aj na kotext, teda bezprostredné okolie skúmanej jednotky, ktoré spolu so situačne podmienenými pragmatickými faktormi formujú jazykové prejavy a umožňujú sprostredkovanie významu. Podľa Mellado Blanco – Steyer (2018) je „analýza [...] typických aspektov použitia obzvlášť prínosom pre adekvátne určenie ekvivalentu v porovnávaných jazykoch“ (Mellado Blanco – Steyer 2018, 267). Cieľom nášho prebiehajúceho výskumu sú práve všetky spomínané aspekty.

Literatúra

- ĎURČO, Peter. 2018a. „Lexikalisierte PWVs aus kontrastiver Sicht.“ In *Aktuelle Fragen und Trends der Forschung in der slowakischen Germanistik III*. Ed. Monika Hornáček Banášová – Simona Fraščíková, 9–59. Nümbrecht: Kirsch-Verlag.
- ĎURČO, Peter. 2018b. „Faktoren der konvergenten und divergenten Äquivalenz von präpositionalen Wortverbindungen: Deutsch – Slowakisch.“ In *Sprachliche Verfestigung. Wortverbindungen, Muster, Phrasem-Konstruktionen*. Ed. Kathrin Steyer, 285–306. Tübingen: Narr Francke Attempto Verlag.
- ECO, Umberto. 2014. *Quasi dasselbe mit anderen Worten. Über das Übersetzen*. München: Deutscher Taschenbuch Verlag.
- HEIN, Katrin – Peter ĎURČO – Carmen Mellado BLANCO – Kathrin STEYER. 2018. „AM ANFANG – NA ZAČIATKU – AL PRINCIPIO. Eine musterbasierte

- Fallstudie im Sprachvergleich.“ In *Sprachliche Verfestigung. Wortverbindungen, Muster, Phrasem-Konstruktionen*. Ed. Kathrin Steyer, 307–339. Tübingen: Narr Francke Attempto Verlag.
- IGLESIAS Iglesias, Nely M. 2019. „Fremdsprachlicher Erwerb von Präpositionen-Nomen-Verbindungen im Kontext (PREPCON). Didaktisierungsvorschläge für den Fremdsprachenunterricht.“ In *Präposition-Nomen-Verbindungen. Korpusstudien zu Gebrauch und Musterhaftigkeit phraseologischer Minimaleinheiten*. Ed. Peter Ďurčo – Jana Tabačková, 85–106. Berlin: Logos Verlag.
- LEWIS, Michael. 1997. *The Lexical Approach*. London: Commercial Colour Press.
- MELLADO Blanco, Carmen – Kathrin STEYER. 2018. „Auf der Suche nach Äquivalenz. Lexikalisch geprägte Muster kontrastiv: Deutsch – Spanisch.“ In *Sprachliche Verfestigung. Wortverbindungen, Muster, Phrasem-Konstruktionen*. Ed. Kathrin Steyer, 265–284. Tübingen: Narr Francke Attempto Verlag.
- SWAN, Michael. 2017. „Chunks in the classroom: Let’s not go overboard.“ *The Teacher Trainer* 20/3, 2006. <https://mikeswan.net/articles/>.
- TABAČKOVÁ, Jana. 2019. *Präpositionale Wortverbindungen. Eine kontrastive Fallstudie*. Berlin: Logos Verlag.
- THORNBURY, Scott. 2019. *Learning Language in Chunks*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://www.cambridge.org/elt/blog/wp-content/uploads/2019/10/Learning-Language-in-Chunks.pdf>.
- TOMÁŠKOVÁ, Simona. 2019. „Pragmatische Aspekte der Kollokationen in mündlicher Kommunikation.“ In *Kollokationen im Sprachsystem und Sprachgebrauch. Ein Lehrbuch*. Ed. Peter Ďurčo – Mária Vajičková – Simona Tomášková, 163–190. Nümbrecht: Kirsch-Verlag.
- VEGA 1/0352/20 *Konfrontačný výskum lexikalizácie konštrukčných modelov v nemčine a v slovenčine*.

Online zdroje

(konzultované 11.5.2020):

PREPCON: <http://uwv.ids-mannheim.de/prepcon/>

PREPCON kontrastiv: <http://uwv.ids-mannheim.de/prepcon/modul3/index.html>

Mgr. Jana Tabačková, PhD.
Katedra germanistiky
Filozofická fakulta
Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave
Námestie J. Herdu č. 2
917 01 Trnava
jana.tabackova@ucm.sk